

УДК 373.015.311:37.091.26

ОЦІНЮВАННЯ ЯК ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ

Ольга Біляковська

*Львівський національний університет імені Івана Франка***Анотація:**

У статті порушено проблему оцінювання успішності школярів, розкрито зв'язок процесу оцінювання з активізацією пізнавальної діяльності учнів; визначено ряд протиріч між оцінюванням і розвитком пізнавальної активності школярів.

Аннотация:

Билияковская Ольга. Оценка как средство активизации познавательной деятельности учеников.

В статье рассмотрена проблема оценивания успеваемости школьников, раскрыта связь между процессом оценивания и активизацией познавательной деятельности учеников; определены противоречия между оцениванием и развитием познавательной активности школьников.

Resume:

Bilyakovs'ka Ol'ga. Assessment as a means for students' cognitive activity development.

The author of the article considers the issue of students' progress assessment and examines the connection between the assessment process and students' cognitive activity intensification. A number of contradictions between the assessment and the development of students' cognitive activity are defined in the article.

Ключові слова:

активність, пізнавальна діяльність, оцінювання, пізнавальна активність, пізнавальний інтерес, пізнавальна самостійність.

Ключевые слова:

активность, познавательная деятельность, оценивание, познавательная активность, познавательный интерес, познавательная самостоятельность.

Key words:

activity, cognitive activity, assessment, cognitive development, learning interest, self-learning.

Постановка проблеми. Сучасні вимоги суспільства до якості освіти активізують пошук шляхів розвитку інноваційного потенціалу загальноосвітньої середньої школи, що має стати істотним чинником гуманізації суспільно-економічних відносин, сприяти формуванню нових життєво важливих настанов особистості, забезпечуючи не лише засвоєння нею універсальних знань, умінь і навичок, але й уможливаючи розвиток її пізнавальних здібностей, самостійної діяльності й особистісної відповідальності.

Одним із важливих чинників підвищення ефективності навчально-пізнавальної діяльності школярів є оцінювання результатів їх успішності. Проаналізувавши оцінювальний компонент на різних етапах розвитку школи, зазначимо, що потреба в зміні підходів до оцінювання успішності школярів виникла постійно впродовж останніх двох століть. Актуальним і суперечливим у сучасній педагогічній теорії та практиці залишається питання як об'єктивності шкільних оцінок, так і того, що саме має показувати оцінка: чи вона має бути індикатором якості, чи, навпаки, показником переваг або недоліків системи (методики) навчання. Разом із тим, головна вимога – об'єктивність контролю й оцінювання успішності школярів – відображена в усіх дидактичних системах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженнях вітчизняних і зарубіжних фахівців відображені різні аспекти проблеми контролю й оцінювання успішності учнів: об'єктивність контролю й оцінювання (С. Перовський, І. Кухарев, Х. Век, С. Гончаренко, В. Паламарчук, В. Бондар), психологічний вплив оцінювання на особистість дитини (Ш. Амонашвілі, Б. Ананьєв, А. Ліпкіна, І. Якиманська, А. Маркова), контрольно-оцінювальна діяльність педагога

(В. Семиченко, С. Сисоєва, С. Калаур, О. Ярошенко). Цінними для нашого наукового пошуку є також праці відомих педагогів і психологів, у яких висвітлені проблеми пізнавальної діяльності й активності учнів у навчально-виховному процесі (Б. Ананьєв, Ш. Амонашвілі, О. Вишневський, М. Данилов, Б. Єсіпов, М. Лісіна, А. Маркова, О. Матюшкін, М. Махмутов, В. Лозова, О. Савченко, М. Скаткін, І. Харламов, Т. Шамова, Г. Щукіна та ін.).

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у спробі науково-теоретичного обґрунтування взаємозв'язку двох процесів: оцінювання й пізнавальної діяльності учнів; розгляді протиріч між процесом оцінювання та розвитком пізнавальної активності школярів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Актуальність проблеми активізації пізнавальної діяльності учнів є незаперечною, позаяк від її розв'язання залежить ефективність навчальної діяльності, розвиток інтересу до навчання, формування критичного мислення, готовність навчатися впродовж життя. У педагогічних дослідженнях активізацію пізнавальної діяльності розглядають як таку організацію сприйняття учнями навчального матеріалу, за якої засвоєння знань відбувається через розкриття взаємозв'язків між явищами, порівняння й зіставлення нової інформації із засвоєною раніше, конкретизації, узагальнення, різнобічного оцінювання навчального матеріалу. Водночас Т. Шамова вважає, що під активізацією навчально-пізнавальної діяльності треба розуміти мобілізацію інтелектуальних, емоційно-вольових і фізичних сил учня, що здійснюється вчителем за допомогою певних засобів і спрямовується на досягнення конкретних цілей навчання і виховання [4, с. 49]. В основі навчаль-

но-пізнавальної діяльності учнів лежить, як відомо, їх активність, а процес активізації є процесом переходу суб'єкта (учня) у стан активності. Термін «активність» походить від латинського «*activus*», що означає діяльний, енергійний, ініціативний. У педагогічному словнику активність учнів у навчанні тлумачиться як дидактичний принцип, що вимагає від педагога такої організації процесу навчання, яка сприяє вихованню в учнів ініціативності й самостійності, міцному та глибокому засвоєнню знань, виробленню необхідних умінь і навичок, розвитку в них спостережливості, мислення й мови, пам'яті й творчої уяви [2, с. 21].

Дидакти і психологи вказують на залежність активності від таких психічних процесів, як: увага, наполегливість, сумлінність, інтерес, аналіз, синтез тощо. У працях науковців, присвячених проблемі активності учнів у процесі навчання, відзначається, що активність учня пов'язана зі ставленням учня до навчального предмета та процесу діяльності. Окрім того, активність учня виступає і як показник ставлення до пізнання в конкретній навчальній ситуації, і як якість особистості, що має соціальне значення. Активність учня реалізовується у практиці навчання і набуває форм його поведінки. Про сформованість активності особистості свідчить ініціативність, енергійність, інтенсивність, ставлення до навчальної діяльності, добросовісність, інтерес, самостійність, усвідомлення дій, воля, наполегливість у досягненні мети, творчість. Вияв активності у процесі навчання пов'язаний із пізнанням учнями світу. Видатний педагог В. Сухомлинський уважав, що навчальний процес у сучасній школі повинен розвивати всемогутню радість пізнання, оскільки лише тоді, коли дитина зацікавиться навчальним матеріалом, у неї виникне бажання дізнатися про нього більше. Ефективне навчання неможливе без пошуків шляхів активізації пізнавальної діяльності школярів, адже учні мають не лише засвоїти певну суму знань, але й навчитися порівнювати, аналізувати, спостерігати, виявляти взаємозв'язок між поняттями і явищами, міркувати. Саме тому в багатьох психолого-педагогічних дослідженнях наголошується безпосередньо на пізнавальній активності, яка є основою пізнавальної діяльності. А. Гебос зауважує, що активізація діяльності виступає як керування процесом функціонування та розвитку пізнавальної активності учнів у ході навчання й самонавчання [1, с. 85]. Ознаками пізнавальної активності учня у процесі навчання є:

- ✓ запитання, із якими він звертається до вчителя й однокласників;
- ✓ схильність до аналізу помилок, критичність;
- ✓ творче застосування здобутих знань;

- ✓ участь у колективній роботі класу (доповнення товаришів, бажання висловити власний погляд);
- ✓ прагнення дізнатися причину й наслідки явищ;
- ✓ самоконтроль, самооцінка, аналіз власних пізнавальних і практичних дій.

Зауважимо, що пізнавальну активність учня в навчальному процесі зумовлює об'єктивна закономірність навчання як активного процесу пізнання, що є важливим чинником активної діяльності учня в пізнанні. Водночас характер і ступінь пізнавальної активності учнів у навчанні можуть бути різними. Які ж чинники впливають на це? Це передусім пізнавальний інтерес і пізнавальна самостійність. Саме втрата пізнавального інтересу є причиною зниження пізнавальної активності школярів. Окрім внутрішнього стимулу, – пізнавального інтересу в навчально-виховному процесі, стимулами пізнавальної активності є такі педагогічні прийоми, як: заохочення, розкриття необхідності та значення навчального завдання, наголошення на позитивних рисах особистості у процесі навчання, вчасне визнання успіхів учнів, активна позиція вчителя. Активність не завжди поєднується з самостійністю, однак є необхідною умовою самостійності. Основою для самостійності є система знань, умінь і навичок, якою володіє учень, а також використання вже засвоєного навчального матеріалу, що сприяє набуттю нових знань, умінь і навичок. Разом із тим, пізнавальна самостійність передбачає вміння й здібності учнів самостійно виділяти основні та другорядні ознаки предметів, явищ і процесів матеріального світу, розкривати сутність нових понять шляхом абстрагування й узагальнення [3, с. 18].

У процесі дослідження проблеми активності учнів, науковцями виділені чотири її рівні, а саме: 1) рівень несамостійної активності (звичайної) – сприйняття учнем пояснень учителя, засвоєння зразка розумової діяльності в умовах проблемної ситуації, виконання учнем самостійної роботи, вправ відтворювального характеру, усне відтворення навчального матеріалу; 2) рівень напівсамостійної активності – використання набутих учнем знань у новій ситуації й участь у пошуку способів розв'язання порушеної вчителем проблеми; 3) рівень самостійної активності – виконання учнем робіт репродуктивно-пошукового типу, наприклад, самостійної роботи з навчальним матеріалом підручника, використання засвоєних знань у новій ситуації, конструювання, розв'язування задач середньої складності, доведення гіпотез із певною допомогою вчителя; 4) рівень творчої активності – виконання самостійних робіт, які потребують творчої уяви, логічного аналізу та відкриття нового способу розв'язання навчальної проблеми, самостійного доведення, самостійних висновків, узагальнення тощо [3, с. 41–42].

Зазначимо, що пізнавальна активність учня є показником якості пізнавальної діяльності, спрямованості до ефективного оволодіння знаннями та способами навчально-пізнавальної діяльності. А тому перехід учня від нижчого рівня самостійної активності до вищого є кроком активізації його пізнавальної діяльності. Активізацію пізнавальної діяльності може забезпечити не лише підвищення якості загальноосвітньої підготовки учнів, застосування ефективних методів і прийомів засвоєння знань і становлення учня як активного суб'єкта пізнавальної діяльності, але й оцінювання успішності учня у процесі навчання.

Однією з істотних проблем сьогодення, що постали перед сучасною системою освіти, є оцінювання її якості. На нашу думку, розвиток пізнавальної активності учнів у процесі навчання – це важливий показник підвищення якості освіти. Одним із механізмів розвитку пізнавальної активності школярів є оцінювання результатів успішності навчальної діяльності. Вважаємо за доцільне визначити низку причин, які гальмують розвиток пізнавальної активності школярів, а також впливають на їхню успішність:

- ✓ відсутність у навчальних закладах системи управління якістю освіти відповідно до міжнародних стандартів;
- ✓ певна неузгодженість 12-ти бальної оцінювальної шкали;
- ✓ недостатнє врахування, а інколи й певне ігнорування інтересів і нахилів учнів;
- ✓ суб'єктивність оцінювання вчителем учнів;
- ✓ неготовність деяких учителів сприймати учня як суб'єкта навчально-виховного процесу;
- ✓ перевантаження змісту шкільної освіти, що практично не сприяє розвитку пізнавальної активності учнів.

Слід зауважити, що розвиток пізнавальної активності залежить від ряду причин, головними з яких є: об'єктивне оцінювання, підвищення пізнавальної мотивації, пізнавального інтересу й активізація мислення. Звичайно, важко домогтися абсолютно об'єктивного оцінювання. Адже процесом оцінювання керує вчитель і саме тому, на думку науковців, низький рівень об'єктивності оцінок можна пов'язати з низьким рівнем професійності педагога: професійним самоусвідомленням, педагогічною спрямованістю, мисленням, рефлексією, педагогічним тактом (Н. Божко, Л. Мітіна); із неадекватністю індивідуальних оцінних еталонів учителя (І. Якиманська); з особистісними рисами й темпераментом педагога (Б. Анан'єв, А. Маркова, А. Реан). Дослідження науковців свідчать, що найоб'єктивніше оцінюють знання учнів учителі з демократичним стилем керування, напротивагу їм учителі-автократи часто занижують оцінки, інколи виявляють агресивність, створюють напружену атмосферу в класі, а вчителі-

ліберали – дуже часто підвищують оцінки. Саме тому для успішної організації оцінювальної діяльності, яка б сприяла підвищенню рівня пізнавальної активності школярів, учителі мають використовувати багатий педагогічний досвід оцінювання (ознайомлення з педагогічною, психологічною і методичною літературою, новими методиками навчання і виховання); враховувати вікові та індивідуальні психолого-педагогічні особливості учнів (фізичний стан, особливості пізнавальної діяльності); формувати позитивні риси учнів, навички самоконтролю та самооцінки, способи різнобічної навчально-пізнавальної діяльності; враховувати пізнавальні здібності кожного учня; прагнути до грамотного, об'єктивного оцінювання учнів (використовувати нормативні документи, працювати над самооцінкою, особистісними якостями, підвищувати професійний рівень).

Уважаємо за необхідне визначити функції, що їх виконує оцінювання як чинник розвитку пізнавальної активності учнів у процесі навчання: розвивальна (розвиває в учнів уміння самоконтролювати, аналізувати й правильно оцінювати результати діяльності), орієнтувальна (впливає на розумову роботу учнів, усвідомлення ними процесу навчання, розуміння власних знань), мотиваційна (впливає на емоційно-вольову сферу учнів через переживання успіху чи невдачі), виховна (привчає учнів до систематичної роботи, дисциплінованості, відповідальності, формує позитивні моральні якості й мотиви навчання), корекційна (дає змогу учням зрозуміти свої помилки, здійснює рефлексію, корекцію), інформаційна (передбачає планування й прогнозування результатів навчання учнів, уможливорює аналіз причини неуспішності). Оскільки діяльнісний компонент процесу оцінювання містить достатньо різних методів, форм, засобів для організації оцінювальної діяльності, що сприятиме розвитку пізнавальної активності учнів у процесі навчання, то розглянемо деякі з них. Так, практичний метод полягає в тому, що за допомогою психологічних тестів, методик дослідження психічних процесів, індивідуальних бесід з учнями, батьками, учителями, шкільними психологами, а також у ході спостереження за урочною та позаурочною діяльністю школярів визначаються фізіологічні й вікові особливості учнів, діагностуються їх пізнавальні можливості, навчальна мотивація. Вербальний метод виявляється у формі парціальних оцінок на уроці. Найраціональнішими з них, що впливають на об'єктивну самооцінку учня, є згода, заперечення, зауваження, підбадьорення, заохочення. Наочний метод полягає у виставленні поточних, підсумкових оцінок, використанні нових методик оцінювання (метод «технологічних карт», модульно-рейтингове оцінювання та ін.). Також зауважимо, що важливим чинником розвитку пізнавальної

активності учнів є самооцінювання та взаємооцінювання результатів навчальної діяльності. Все це вимагає від учителя вмілого використання індивідуального підходу, що дасть змогу запобігти відставанню учнів, яким важко дається навчання, а також сприятиме розвитку інтересів, нахилів, здібностей усіх учнів відповідно до їх якостей, особливостей психіки.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що активізація пізнавальної діяльності учнів засобами

оцінювання здійснюється на основі суб'єкт-суб'єктних відносин: учитель шукає нові резерви своєї діяльності, учень стає активним учасником навчального процесу, самостверджується як особистість через пізнавальну діяльність. Перспективою подальших пошуків у цьому напрямі можуть стати дослідження, пов'язані з доцільним вибором методів і засобів, що сприятимуть активізації пізнавальної діяльності школярів.

Список використаних джерел

1. Гебос А.И. Психология познавательной активности учащихся (в обучении) / А.И. Гебос. – Кишинев: Штиинце, 1975. – 104 с.
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 374 с.
3. Махмутов М.И. Организация проблемного обучения в школе / М.И. Махмутов. – М.: Просвещение, 1977. – 240 с.
4. Шамова Т.И. Активизация учения школьников / Т.И. Шамова. – М.: Педагогика, 1982. – 208 с.

References

1. Gebos, A. I. (1975). *Psychology of students' cognitive activity (in learning)*. Kishinev: Shtiintse. [in Russian].
2. Honcharenko, S. U. (1997). *Ukrainian pedagogical dictionary*. Kyiv: Lybid. [in Ukrainian].
3. Makhmutov, M. I. (1977). *Organization of problematic learning in school*. Moscow: Prosveshchenie. [in Russian].
4. Shamova, T. I. (1982). *Activation of student learning*. Moscow: Pedagogics. [in Russian].

Рецензент: Сегеда Н.А. – д.пед.н., професор

Відомості про автора:

Біляковська Ольга Орестівна
Львівський національний
університет імені Івана Франка
вул. Університетська 1, м. Львів,
Львівська обл., 79000, Україна.
doi:10.7905/нвмдпу.v0i10.685

Надійшла до редакції: 17.04.2013 р.

Прийнята до друку: 22.05.2013 р.